

Salgın Hastalıkların Toplumsal, Dini ve Ruhsal Etkileri

Social, Religious and Spitiual Effects of Epidemic Diseases

Selameddin BAYSAL¹

Muhammed TOSUN²

Kemalettin TAŞ³

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
21.09.2023

**Son revizyon teslimi/Last revision
received:**
02.03.2024

Kabul tarihi/Accepted:
05.03.2024

Yayın tarihi/Published:
28.05.2024

Atıf/Citation:

Baysal, S., Tosun, M. ve Taş, K. (2024). Salgın hastalıkların toplumsal, dini ve ruhsal etkileri. *TAM Akademi Dergisi*, 3(1), 66-85.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.01.005.x>

DOI:

<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.01.005.x>

ÖZ

Geçmişte meydana gelen salgın hastalıkların toplumsal ve dini etkilerini anlamak ve bu etkileri yorumlamak, tarihsel bir perspektiften bakarken dikkatle ele alınması gereken temel konulardan biridir. İnsanlık ilk çağlardan beri salgın hastalıkları çözümlenmekte yetersiz kalmasından dolayı hastalıkları oluşturan etken sebepleri doğaüstü güçlere yordamıştır. Bu nedenle milyonlarca insanın ölümüne neden olan salgın hastalıklar, Tanrı'nın hoşnutsuzluğu olarak yorumlanmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, geleneksel yöntemlerle birbirine kenetlenmiş olan teoloji ve tıp ilişkisinin zayıflaması, hastalık yapıcı etkenlerin Tanrı'nın gazabından çok sağlık ve biyoloji temelli bir gerçeklikle değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Çalışma, Eski Çağ'dan günümüze kadar ortaya çıkan endemik, epidemik ve pandemik düzeydeki salgın hastalıkların toplumsal ve dini etkilerini işlevsel paradigma bağlamında ele almaktadır. Ayrıca çalışma, yakın zamanda ortaya çıkan Covid-19 pandemisine yönelik dini yüklemeleri ele alarak, hastalıkların dini ibadatlere, akıl ve ruh sağlığına olan etkilerini psiko-sosyal tahlillerle açığa kavuşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Salgın, Ruhsal Sağlığı, Dini Başa Çıkma

- ¹ Adalet Bakanlığı, Dr., byslsdu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5164-5085
- ² MEB, Dr., m.ikbal87@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2539-7318
- ³ Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Prof. Dr., kemalettin@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-8759-5147

ABSTRACT

Understanding and interpreting the societal and religious impacts of past epidemics is one of the crucial issues that need to be carefully considered when looking at it from a historical perspective. Humanity has viewed some epidemic diseases it has encountered since ancient times as supernatural. For this reason, one of the main reasons for epidemics that cause the death of millions of people has been interpreted as man's failure to accept God's command and command. The development of humanity and the increasing influence of religion and medicine on each other have paved the way for the causes of epidemics to be evaluated with a health and biological reality rather than a wrath of God. Thus, humanity searches for the basic dynamics of all the epidemics it encounters in religious media as well as scientific medicine today, as it did yesterday. The study will discuss the social and religious effects of endemic, epidemic and pandemic epidemics that have emerged from the Ancient Age to the present day, in the context of functional paradigm. The study also aims to clarify the effects of diseases on religious worship, mental and spiritual health through psycho-social analysis by addressing the religious attributions towards the recently emerged Covid-19 pandemic.

Keywords: Religion, Piety, Epidemic, Mental Health, Religious Coping

Extended Abstract

Throughout history, pandemic diseases have left profound impacts on humanity. In this article, we will examine the societal, religious, and psychological dimensions of pandemic diseases. Considering these different perspectives is crucial to understanding how pandemic diseases affect individuals and societies.

Pandemic diseases can deeply influence the social structure and functioning of societies. Particularly, major pandemics can lead to economic crises, unemployment, and losses, resulting in social imbalances. Moreover, pandemics exert immense pressure on governments and healthcare systems, stress-testing their capacities. Pandemics can also alter people's daily lives, work habits, and travel patterns.

Pandemic diseases can profoundly affect individuals' religious beliefs. Many individuals turn to prayer and seek solace in their faith to halt the spread of disease and ensure survival. Additionally, pandemics prompt individuals to contemplate their faith in God, destiny, and the meaning of life. This may enrich or even alter their spiritual lives.

The psychological effects of pandemic diseases are equally significant. Pandemics can induce stress, anxiety, and depression in individuals. Furthermore, the losses and grief associated with pandemics may require individuals to navigate the grieving process. However, crisis periods can also foster positive psychological traits such as solidarity, mutual aid, and resilience.

The societal, religious, and psychological effects of pandemic diseases are intricate and multifaceted. Understanding these effects is crucial for developing strategies to cope with pandemics and to better support individuals during such challenging times. To prepare for future pandemics, societies should continue to develop robust societal, religious, and psychological foundations.

The article aims to understand and interpret the societal and religious effects of past epidemic diseases under the title “The Societal, Religious, and Spiritual Effects of Epidemic Diseases”. Accordingly, a literature review has been conducted. The literature review involved examining studies that explore the societal, religious, and spiritual dimensions of past epidemic diseases. The article seeks to synthesize these studies to analyze the profound effects of epidemic diseases on human societies. The methodology of the research adopts a qualitative approach, aiming to provide a framework for understanding the social, religious, and spiritual dimensions of epidemic diseases by deeply examining the existing literature. Thus, the article aims to contribute to the body of knowledge in this field by addressing the complex effects of epidemic diseases on human societies in the past.

Giriş

Salgın hastalık kavramı bilim insanları tarafından biyolojik bir olgu olarak ele alındığı için geçmişi en az insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Salgın hastalıklara neden olan mikroorganizmalar ve bakterilerle beraber, virüsler, mantarlar, protozoonlar çevre ve doğal yaşamın seyrine göre insanlık için tehdit unsuru olmuşlardır. Çoğu zaman insanlığı tehdit eden ve kaynağı mikroorganizmalara dayanan, gözle görülemeyen bakterilerin ortaya çıkış nedenleri alimlerin ve kilise temsilcilerinin insafına bırakılmıştır (Kılıç, 2020, s.21).

Antik dönemde yaşayan insanlar, başa gelen musibetleri tanrıların dünyaları ile ilişkilendirmiş ve onların kızdırılmasına bağlamıştır. Bu nedenle ‘tanrılar kızgınlıklarını almak için yeryüzüne salgın hastalıkları göndermiştir’ gibi mistik bir anlayış ortaya çıkmıştır (Sir Gavaz & Masalçı Şahin, 2021, s. 273).

İlahi hastalık teorisine göre salgın hastalıklar, öfkeli bir tanrının insanları cezalandırmasıdır. Hastalığın verdiği ıstırapı çekenler, Tanrı’nın öfkelenişini Âdem ve Havva’dan yola çıkarak örneklendirirler. İtaatsizlik karşısında öfkelenen Tanrı, Âdem ve Havva’yı cennet bahçesinden sonsuza dek cezalandırmak maksadıyla kovmuştur. Ceza olarak da hastalıklara yakalanmaları sonrasında günahlarının bedellerini ödeyebildiklerinden söz edilir. İlahi salgın hastalık teorisinden yola çıkarak Firavun’un zulmüne uğrayan halkın azat edilmesini isteyen Tanrı’nın bu isteğinin redle karşılık bulması sebebiyle Mısır’da korkunç salgınların başladığı söylenilir. Tanrı’nın buyruğuna kafa tutan Firavun’un kavmi neye uğradığını anlamlandıramamıştır. Bu nedenle Eski Mısır’da veba ve cüzzam gibi hastalıklar baş göstermiş ve tarih sahnesinde salgınların etkisi giderek artmıştır (Snowden, 2021, s. 36).

Salgınlara sebebiyet veren mikrop, virüs ve bakterilerin tıbbi çözümleri bulunana kadar hastalıklar çoğu toplumda şeytani veya rahmani olarak değerlendirilmiştir. Asemptomatik nitelikte olan veya semptomları bilinen birçok salgın hastalık belli periyotlarla günümüze kadar milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Hastalıklara neden olan virüsler, insanlığın yerleşik hayata geçmesiyle daha kolay bir şekilde yayılma imkânı elde etmiştir. Evlerde yiyecek stokuna başlanması sebebiyle çöplerin birikmesi, tarım arazileri, sulama göletleri, kanalizasyonlar gibi faktörler virüsleri yayan haşeratlarla insanları ortak alanlarda buluşturmuştur (Kılıç, 2021, ss. 17-31). Salgın hastalıkların tarihsel etimolojisi, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde ortaya çıkan ve büyük toplumsal etkilere yol açan hastalıkların incelenmesini kapsar. Örneğin, veba, kolera, cüzzam, çiçek, sıtma, İspanyol gribi gibi salgın hastalıklar, geçmişte milyonlarca insanın ölümüne neden olmuş ve toplumların yaşamını derinden etkilemiştir. Bu hastalıkların etimolojik yapısının anlaşılması, insanlık tarihindeki sağlık mücadelesinin ve epidemiyolojik olayların anlaşılmasına katkı sağlar.

1. Salgın Hastalıkların Etimolojik Yapısı

1.1. Veba

Vebanın nasıl ortaya çıktığı ve nasıl yayıldığıнын nedenleri uzun süre bilinmemesi sebebiyle, geliştirilen fikirlerin salt çoğunluğu dini faktörlü bilgileri içermiştir. İnsanları kasıp kavuran vebaya yönelik değerlendirmeler, hastalığa tıbbi çözümler bulmaktan daha çok bireyleri kilise merkezli örtülü bilginin hâkim olduğu çözüm arayışına itmiştir. Vebanın kolayca yayılması, rahiplerin, vaizlerin ve kardinallerin sessiz kalması, geleneksel hekimlerin ve doktorların hastalığı geçici görmeleri salgının önünü açmıştır. Vebaya neden olan bakterilerin mikroplardan kaynaklandığı, ancak 19. yüzyılın sonlarında Alexandre Yersin (1863-1943) ve Japon Shibasaburo Kitasato (1894)'nın çalışmaları sonrasında anlaşılmıştır. Pestreger/Yersinia Pestis mikrobulunun keşfedilmesi tıp dünyasını bir nevi rahatlatmıştır. Yersinia Pestis bakterisini yayan mikroplar 30 gün boyunca kıyafetlerde, yatak, çarşaf, duvar yarıkları, ılıman ve nemli yerlerde yaşayabilmiştir. Bakteriler doğrudan doğruya insanlar aracılığıyla yayılmamış aynı zamanda kemirgen hayvanların ısırması sonucunda da bulaşabilmiştir (İstek, 2017, ss. 173-204). Veba hastalığına neden olan basiller, hassas kemirgenler aracılığıyla insanları tehdit eder bir boyuta dönüşmüştür. Fareleri konak edinen pirelerle evcil hayvanların yakınlaşması veya ortak barınma alanlarının kullanılması sonucunda bakteriler hayatta kalmış ve insanlara geçebilmiştir. Gemi sıçanları, fareler, sincaplar, tavşanlar lenf düğümlerini ele geçirmiştir. Bakterilerin bulaşması sonucunda bacaklarda, koltuk altlarında ve kasıklarda şişkinlikler görülmüştür. Ayrıca bedenın yumuşak doku alanlarında siyah ve diğer farklı renklerde acı veren çibanların çıkması sonucunda vücutta bazı belirtiler ortaya çıkmıştır. Kanlı irin akması, ishalin başlaması, kusma belirtileri, tenin solması, kalp çarpıntısının artması gibi fiziksel anomaliler sonrasında hastaların durumu gittikçe ağırlaşmıştır (Keçiş & Bodur, 2021, ss. 25-26).

Bilimsel kaynaklara göre veba; Hindistan, Çin gibi Asya ülkelerinde ortaya çıkmış ve sonrasında kara, deniz ve ticaret yolları ile Uzakdoğu bölgelerinden Orta Asya'ya, oradan da Mezopotamya ve Yakındoğu'ya kadar ilerlemiştir. Veba daha farklı nedenlerle İskenderiye, Rusya, Afrika ve Avrupa'nın tamamına yayılmıştır. Veba literatürde Hıyarcıklı, Septisemik, Pnömonik olarak üç farklı kategoride ele alınmaktadır (Akçiçek vd., 2021, ss. 215-216).

1.2. Kolera

Kolera; toksijenik bakterilerin neden olduğu akut ishale dönüşen bulaşıcı bir hastalıktır. Vibrio Cholerae varyantları bilimsel çalışmalara göre ilk olarak Hindistan'da ortaya çıkmıştır (Kanungo vd., 2010, ss. 185-186). Koleranın Hindistan'da ortaya çıkmasını sağlayan faktörler arsında coğrafi konum, dini inançlar, iklimsel geçişler ve toplumsal etkenlerin oldukça büyük bir rolü bulunmaktadır. Bilim insanları tarafından kolera salgınının yatağı olarak isimlendirilen Hindistan'da, Aşağı Bengal deltası ve Ganj Brahmaputra Nehirleri arası vibrionun adeta beşiği haline dönmüştür. Özellikle Ganj Vadisi yakınlarında haziran ve eylül ayları arasında festivallerin, dini geleneklerin, toplu organizasyonların düzenlenmesinin yanı sıra muson yağışlarının da önemli bir payı vardır. Muson yağışlarından sonra kirli su yatakları, dere ve bataklıklar vibrionun üremesi için oldukça elverişli koşullar oluşturmuştur. Vibrio, enfeksiyonel özelliklere sahip olduğu için giyim, kuşam, içme suyu vasıtasıyla kolayca yayılabilmektedir. Vücuda bahsi geçen yöntemlerin dışında da bulaşabilen kolera, vücudun dengesini değiştirebilmektedir. Vakalarda aşırı ishal, kusma, hazımsızlık ve iştahsızlık sonrasında yüksek düzeyde sıvı ve elektrolit kaybı görülmüştür. Bakterilerin mideye temasından sonra ani ve şiddetli kusma nöbetleri geçiren insanların bağırsakları adeta yerinden çıkmıştır. Netice itibarıyla bakterilerin mideye

inmesi sonrasında hastanın kanında koyulaşma belirtileri başlamış, kan akışı ve kan basıncı düşmüştür. Aşırı sıvı kaybetmeleri sonrasında hastanın idrarı azalmış, bedende kramplar baş göstermiştir. Kaslarda başlayan kramplardan sonra hastaların sıvı ve tuz ihtiyaçları karşılanmış olursa da vakaların büyük çoğunluğu kurtulamamıştır (Yılmaz, 2017, ss. 23-55).

1.3. Çiçek

Literatüre göre çiçek hastalığının kökeni milattan 1000 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Çiçek hastalığı, çiçek virüsünün (variola) neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Dünya tarihinde en öldürücü hastalıklardan biri olarak literatürde yer edinen hastalığın kökenleri Mısır, Hindistan veya Çin'e dayanmaktadır. Çiçek virüsü variola minor ve variola majör genomanları şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Elde edilen analizlere göre variola major'un ölüm oranı (%30) variola minor'e göre daha yüksektir. Ancak iki virüs türünün de ölümcül olduğu aşikârdır. Variola virüsü çoğunlukla yüz yüze etkileşimden sonra hızlıca bulaşabilmiştir. Yakın mesafeden hışırmak, aynı ortamda uzun süre kalmak, fiziksel temas, ortak giysi, tabak, havlu, ayakkabı gibi nesnelere virüsü kolayca bulaştırmıştır. Virüsün bulaştığı insanların vücutlarında küçük kırmızı benekler ortaya çıkar. Bedenin her tarafını saran kırmızı benekler yaralara neden olur. Kabarcıklardan sonra yara yerleri enfeksiyon kapar ve bilye tanesi şeklinde püstüler oluşur. Virüsün bulaşması sonrasında halsizlik, üşüme ve tireme, aşırı mide bulantısı, olağanüstü baş ağrısı ve yüksek ateşten sonra ölüm vakaları gerçekleşir. Akut bulaşıcılık özelliği olan bu salgının sadece 20. yüzyılda 300 ile 500 milyon arasında insanın ölümüne neden olduğu bilinmektedir (C. Theves vd., 2014, ss. 210-218).

1.4. Sıtma

Plasmodium cinsi protozoan parazitler, dünyanın en önemli paraziter enfeksiyonu olan sıtmayı sıcak iklimlerden yola çıkarak adeta bir seyyah gibi her tabakaya bulaştırmıştır. Sıtmaya neden olan farklı türde plasmodiumlar vardır. Bunlar; P. vivax, P. ovale, P. malariae türleridir (Gürsel Ersan, 2012). Sıtmanın Antik Mısır döneminde ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Hipokrat'ın analizleri doğrultusunda sıtmanın M.Ö. 460-370 yıllarında bataklık, sulak ve kirli alanlarda parazitler aracılığıyla yayıldığı söylenebilir. Nosten ve arkadaşları tarafından sıtmanın kısa tarihi hakkında yapılan bir çalışmada ise sıtmanın Afrika'daki maymunlarda bulunan parazitlerle ortaya çıkmış olabileceği yönünde bulgular bulunmaktadır. Bilim insanları da su protozoonları ve bazı memeli hayvanlardan bulaşan hominid parazitlerin dişi anofel sivrisineklerden bulaşan falciparum parazitlerine oldukça benzer olduğunu kabul etmektedir (Nosten, 2022, ss. 1-5).

Salgın hastalıkların ekseriyetinin dünya tarihinde ortaya çıkması insanların tarımsal üretime geçmeleriyle yakından ilişkilidir. İnsanlar yabani hayvanların yaşam alanı olan toprakları sürmüş ve at, koyun, sığır gibi evcil hayvanlar yetiştirmeye başlamıştır. Yabani hayvanların yaşam alanlarına yakın olması nedeniyle virüs, mikrop ve bakteriler de yaşam alanlarına yakın yerlerde ortaya çıkmıştır. İşlenmemiş toprakların ekilip biçilmesi farelere, sıçanlara, kenelere, pirelere ve en önemlisi de kısa zamanda büyük mesafe kat edebilen sivrisineklere davetiye çıkarmıştır. Dişi anofel sivrisinekler 16-27 derece sıcaklıkta kolayca barınabilmişlerdir. Bu sıcaklık ortamı dişi anofel sivrisineklerin hem yaşamasına hem de üremesine elverişli koşullar oluşturmuştur. Sivrisinekler özellikle ormanlık alanlarda uygun koşulları temin etmiş ve pirinç, çeltik üretiminin yapıldığı sulak alanlarda kolayca beslenmişlerdir. Dişi anofel sivrisinekler Afrika'da, Mısır'da, Orta Amerika'da ve Pasifik ülkelerde mikropların kolayca yayılmasını sağlamıştır. Akut solunum problemi oluşturan mikropların, kemik iliğine, böbrek yetmezliğine, dalağa, beyin kılcal damarlarına zarar vermesi sonrasında hasta ölüm döşegine düşer. Hasta gittikçe zayıflar, şiddetli kusma sonrasında beden şişer ve şekilsiz bir görünüm alır. Bütün bu etkilerden sonra hasta ölümle karşı karşıya kalır (Tuğluoğlu, 2008, ss. 351-359).

1.5. Cüzzam

Bilinen en eski deri hastalıklarından biri olan cüzzam hakkında Mısır, Çin ve Hindistan’da yazılı kaynaklar mevcuttur. Ancak Hint toplumu hem bilimsel bilgidен hem de kültürel tutumlardan dolayı cüzzamı ayrı kanunlar çerçevesinde ele almıştır. Hindistan’da bilimsel olarak yürütölen klinik, bakteriyolojik ve patolojik çalışmalara rağmen hastalığın yayılcı politikasının önüne geçilememiştir. Cüzzamın ticaret, savaş ve dini seferler sonrasında Orta Doğu’ya daha sonra Avrupa’ya ve Amerika’ya yayıldığı düşünülmektedir (Sil & Das, 2022, ss. 691-699).

Orta Çağ’da salgına dönüşen cüzzamın bilim insanlarının çalışmaları sonrasında “Mycobacterium leprae” basilinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Lepra bakterisi vücuttaki sinirleri harekete geçirdikten sonra, diğer organlara yavaş bir şekilde bulaşır. Fiziksel görünümü oldukça itici bir hale getiren lepra, uzuvların sarkmasına neden olur, kişileri hareketsiz ve uyuşuk kılar. Nodüllerin istemsiz büyümesi, yüz, kulak, el ve ayaklarda şişlik görülmesine neden olur. Genetik, akut ve enfeksiyonel bir seyir izleyen lepra basilleri bilim dünyasında üç türde incelenir. Cüzzam hastalığının en çok bilineni ve bulaşıcı olanı lepromalı cüzzamdır. Lepromalı cüzzamda basilin bulaşmasından sonra beden üzerinde kırmızı şişlikler çoğalır. Öyle ki beden çoğu zaman tanınmaz hale gelir. Hasta sonrasında ya sakat kalır ya da felç geçirir. Hatta kimi zaman hasta, acıdan duramaz hale gelir ve vefat eder. Lepranın ikinci türü “sinir cüzzamı”dır. Sinir cüzzamı daha az bulaşır ve ölüm riski daha düşüktür. Üçüncü ve son türü ise “tüberkülozumsu cüzzam”dır. Tüberküloz basiline oldukça benzer olan bu tür en zararsız olanıdır (Sarıbaş, 2019, ss. 229-235).

1.6. İspanyol Gribi

Minna Stern ve arkadaşları (2010) H1N1 olarak isimlendirilen İnfluenza’nın araştırmalar neticesinde ilk defa 1918’in mart ayında ABD’nin Kansas Eyaleti’ndeki askeri üslerde ortaya çıktığını belirtmektedir. Stern ve ekibi (2010) tarafından Boston’da bulunan askeri kampta bir virüsün ortaya çıktığı ve bu virüsün kısa zaman içerisinde dünyanın en ücra köşelerine kadar ulaştığı ifade edilmektedir. H1N1 virüsü en kuvvetli devletler ve en donanımlı üniversiteler karşısında kırmızı bayrağı dalgalandırmayı başarmıştır. Bütün çalışmalara rağmen hastalığın coğrafi, botanik ve hayvani kökeni halen bilinmemektedir. Ancak çoğu kez türler arası bariyeri aşarak kuşlardan, domuzlardan bulaşan bir virüs olduğu günümüze kadar tartışılmıştır. Öyle ki dünya tarihinde 1957, 1968, 2009 yıllarında ortaya çıkan ve bilim insanları tarafından “Domuz Gribi” olarak isimlendirilen salgının İnfluenza olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü iki hastalığın da semptomları benzerdir. Akut solunum yoluyla virüs bulaşan hastalarda baş ağrısı, yorgunluk, boğazda yanma, balgam, kuru öksürük, iştahsızlık ve yüksek ateş gibi semptomlar tespit edilmiştir (Stern vd., 2010, ss. 6-9).

İspanyol Gribi olarak bilinen İnfluenza virüsü, İspanya’da ortaya çıkmadığından dolayı İspanya kökenli bir salgın değildir. Ancak İspanya, Birinci Dünya Savaşı’nda politik olarak bir strateji benimsemiş ve tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Salgının “İspanyol Gribi” olarak bilinmesinin sebebi ittifak ve itilaf devletleri arasında var olduğu bilinen İnfluenza’nın sansürlenerek gizlenmesidir. Ancak Birinci Dünya Savaşı’nda tarafsız kalan ve halkını politik hamlelerle koruyan İspanya, İnfluenza virüsünün neden olduğu hastalığa dair haberleri cesur bir şekilde medya aracılığıyla dünya basınına bildirmiştir. İspanyollar kendi ülkelerinde bir hastalıktan bahsetmişlerdir. Böylece bütün dünya, savaş esnasında İspanya ile aynı safta yer edinmek istememiştir. Bu sebeple İnfluenza virüsünün İspanya’da ortaya çıktığına dair sansonyonel haberler dünya basınına yansımıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru (1918 yılının baharında) İspanyol Gribi olarak bilinen İnfluenza, toplumsal etkileşim ve iletişim sonucunda geride kalan yüzyılın en büyük zorlu yaşam olaylarından biri haline dönüşmüştür (Abanoz, 2021, ss. 37-43).

1.7. Covid-19

Dünyada ilk kez 1960'lı yıllarda ortaya çıktığı söylenen ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından Coronavirüs olarak adlandırılan virüs; Alfa, Beta, Gama ve delta olarak dört farklı kategoride ele alınır. Son yaşadığımız Covid-19 salgınına neden olan SARS-COV-2 virüsü Beta grubunda yer alır. Bilim insanları 2002 yılında görülen SARS ve yine 2012'de görülen MERS virüslerini Coronavirüs familyası kategorisinde incelemişlerdir. Covid-19 salgınlarına yönelik son bulgular ise 2019 yılında Çin'in Wuhan kasabasında ortaya çıkmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, Wuhan kasabasında görülen vakaları incelemiş ve Covid-19 olarak tanımlanan olağanüstü bir salgınla baş başa kaldıklarını tüm dünyaya duyurmuştur (BBC, 2020). Hastalık, fiziksel temas başta olmak üzere aksırma, nefes alıp verme, dokunma gibi yollarla yayılmıştır. Hastalıktan korunmak amacıyla bilim insanları maske, mesafe ve hijyene dikkat çekmişlerdir. Covid-19 risk kategorisinde yer alan bireylere birtakım uyarılar yapılmıştır. Özellikle kalp, tansiyon rahatsızlığı bulunanlara, hamile olanlara, balgam, koku kaybı, baş ağrısı, bulantı, kusma, ishal, burun akıntısı, yüksek ateş, titreme, üşüme gibi belirti gösterenlere en yakın sağlık kuruluşuna başvurmaları gerektiği belirtilmiştir (Apaydın, 2020, s. 58). Covid-19 pandemisi, dünya genelinde yaşanan bir sağlık krizi olarak insanlığın karşılaştığı en büyük salgın hastalıklardan biri olmuştur. Pandemi sürecinde yaşanan ölümler, sağlık sistemlerinin sınırlarını zorlamış ve toplumların çeşitli kaygılar yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Salgın, sosyal izolasyonun artmasıyla birlikte toplumsal yaşamı derinden etkilemiş, ekonomik faaliyetleri ve iş dünyasını durma noktasına getirmiştir. Bu süreçte, insanlar arasında sosyal mesafe ve hijyen önlemlerinin alınması, toplumsal ilişkilerin önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Bununla beraber pandeminin psikolojik etkileri, kaygı ve stres gibi sorunların artmasına yol açmış ve toplumda ruh sağlığı ile ilgili endişeleri iyice artırmıştır. Bu sebeple, Covid-19 pandemisi sadece bir sağlık krizi olarak değil, anlaşıldığı üzere toplumsal, ekonomik ve psikolojik boyutlarıyla da derin etkilere sahip bir hadise olarak değerlendirilebilir.

2. Salgın Hastalıkların Toplumsal Etkileri

2.1. Demografik Etkiler

Antik çağdan günümüze kadar insanlık farklı semptomları taşıyan birçok hastalıkla karşılaşmıştır. Bu hastalıklar insanlığı sadece sağlık alanında etkilememiştir. Hastalıklar aynı zamanda sosyokültürel, ekonomik, psikolojik ve diplomatik problemlere de neden olmuşlardır. Salgın ve diğer zorlu yaşam olayları hem içsel hem de dışsal faktörlerden etkilenir. İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle birlikte tarım kültürünün benimsenmesi ve insanın kendi hırsına göre hareket etmesinin doğanın işleyişini aksatmasına neden olduğu söylenebilir. Doğa ve insan arasında süren rekabetin sonucunda salgın hastalıkların ortaya çıktığı öne sürülebilir. Bu nedenle Antik ve Orta Çağ tarihinden bugüne kadar hastalıklar insan neslini adeta bir ağaç gibi belli periyotlarla budamıştır. Yani salgın hastalıklar nüfusun büyüyen gücüne karşın demografik döngüyü dengede tutmuştur. Nüfus açısından insanlığı etkileyen en ürkütücü salgın hastalıklardan birisi "Kara Veba"dır. Orta Çağ'da 1346-1350'de veba kaynaklı ölüm sayılarına ilişkin değerlendirmelere bakıldığında dünya nüfusunun üçte birinin doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiği görülmektedir. Bu durumu destekleyecek örnekler bakıldığında 1351 yılında Papa 6. Clement için yapılan hesaplamada sadece Avrupa'da yaklaşık 24 milyon insanın veba nedeniyle hayatını kaybetmesi, yine Orta Çağ'da yaklaşık 200 milyon insanın yaşamını yitirmesi vebanın toplumsal düzlemde oluşturduğu travmatik boyutun göstergesidir (Akçiçek vd., 2021, ss. 43-50).

İnsanlığın hafızasında derin izler bırakan veba salgınının yerini çok geçmeden kolera almıştır. Hindistan merkezli hastalık 1880'li yılların vebası olarak değerlendirilmektedir. Kolera dünya sahnesine 6 farklı pandemi şeklinde ortaya çıkmıştır. 1811 yılındaki ilk pandemide Çin, Myanmar, Endonezya gibi

ülkelerde 100 bin insan yaşamını yitirmiştir. 1832 yılında Paris ve Londra’da 25 bin insan hayatını kaybetmiştir. Yine bu yıllarda 60 bin nüfuslu bir şehir olan Tebriz, kolera salgını nedeniyle demografik çöküş yaşamıştır. 1831 yılında Osmanlı’da özellikle İstanbul’da yaklaşık 20 bin insanın öldüğü bilinmektedir. 1863 yılında İtalya ve Sardunya’da 130 bin insan yakınlarını geride bırakmıştır. 1899 yılından 2023 yılına kadar sadece Hindistan’da 500 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir (Kılıç, 2021, ss. 120-127).

1800’li yılların en korkunç hastalığı çiçek, tıpkı veba ve kolera gibi dünyada demografik etkilere neden olmuş ve birçok medeniyeti etkilemiştir. Aztek ve İnka Medeniyetini yerle bir ederek Amerika Kıtası’nda da ölümlere neden olan çiçek hastalığı, Latin ve Kuzey Amerika’da 15 milyon insanın sosyal yaşantısını doğrudan etkilemiştir. Meksika, Guatemala, Yucatan ve Panama gibi ülkelerde 1 milyona yakın insan çiçek sebebiyle hayatını kaybetmiştir. İspanya, Peru, Şili gibi ülkelerde yaşanan çiçek salgınında yaklaşık 100 bin insan vefat etmiştir. Çiçek salgınında en çok kayıp veren ülkelerden biri de Afrika’dır. Afrika’da yaklaşık 15 milyon insan hayatını kaybetmiştir (Nikoforuk, 2018, ss. 93-110).

Salgın hastalıkların atası olarak görülen sıtma, insan nesli için en tehlikeli hastalıklardan biri olarak kabul edilmektedir. Her yıl yaklaşık 600 bin Afrikalı bebek bu hastalık nedeniyle yaşamını yitirmektedir. Sri Lanka, Hindistan, Bangladeş, Pakistan, Afganistan, Kenya, Tanzanya gibi ülkelerde sıtma her yıl ortalama 100 milyon insanın hayatına mal olmaktadır. Eski Mısır’da bu hastalığa ölmeden önceki ölüm ismi verilmiştir (Nikoforuk, 2018, ss. 33-56).

İnsanlığın yakasını bırakmayan salgın hastalıkların bir yenisi de 2019 yılında Çin’de ortaya çıkan Covid-19 salgınıdır. Dünya Sağlık Örgütü’nün resmi rakamlarına göre 2023 yılı itibarıyla 7 milyon insan bu salgın nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Salgında yaşamını yitirenlerin büyük çoğunluğu Çin ve Hindistan’ın da dâhil olduğu Asya ülkeleridir (Eryiğit & Özdemir, 2023, ss. 83-99). Covid-19 sürecinde etkili bir mücadele örneği gösteren Türkiye’de salgın yaklaşık 100 bin insanın ölümüne neden olmuştur.

2.2. İktisadi Etkiler

Ticari faaliyetler insanların yerleşik hayata geçmeleri, üretimsel faaliyetlerde bulunmalarıyla tarih sahnesinde yer edinmiştir. Salgın hastalıkların iktisadi etkilerine tarihin birçok döneminde rastlamak mümkündür. Veba, çiçek, kolera ve diğer salgınlar nedeniyle toplumsal kurumların faaliyetleri durma eşiğine gelmiştir (Armağan vd., 2020, s. 627). Toplumsal kırılganlığa uğrayan ilk kurumsal faaliyetlerden biri de tarımdır. Dünya ekonomisi eski çağlardan beri tarımın egemenliğinde ilerlemektedir. Salgın hastalıklar hariç neredeyse hiçbir zaman tarımsal faaliyetlerde aksama görülmemiştir. Çünkü tarımsal üretimin devamlılığı insanoğlunun yaşamı için esastır (Üstün & Özçiftçi, 2020, ss. 147-148).

Dünyanın bilinen en eski salgın hastalıklarından biri olan Kara Veba’nın ortaya çıktığı dönemde ekonomi daha çok feodalitenin tekelinde ilerlemiştir. Ancak veba ile beraber feodal düzene karşı ayaklanmalar başlamıştır. Bu durumun temel nedeni ise kırsal alanlarda yaşayan insanların yeterince kaliteli hayat koşullarına sahip olamamasıdır. Orta Çağ’da Florensa başta olmak üzere birçok kentte ürünler hasat edilememiş ve tarlalarda kalmıştır. Binlerce hatta milyonlarca insan yaşamını yitirirken hasatları toplayacak kimsenin kalmadığı söylenilmektedir. İşçi statüsünde çalışan köylüler ekin alanlarında ölüme neden olan kemirgen fareler ve pirelerle karşı karşıya kalmıştır. Ucuz gündelik yevmiyelerle geçim derdine düşen köylüler toprak sahiplerine rest çekmişlerdir. Burjuvaziler, köylüleri açlık ile terbiye etmeye çalışmışlardır. Ancak veba salgınında sadece çiftçiler değil, tekstil çalışanları, çobanlar, demir doğrama ustaları, mobilya ustaları, marangozlar ve daha nice beyaz yakalı insan hayatını kaybetmiştir (Tekin, 2021, ss. 330-335).

Salgın hastalıklar nedeniyle kıtlık belirtileri baş gösterirken faiz lobileri halkı sömürmenin derdine düşmüş; halkın elindeki tarlaları ucuza almaya çalışmıştır. Ancak bu durumun farkına varan insanlar çok geçmeden isyan başlatmıştır. İngiltere’de, İspanya’da ve diğer Avrupa şehirlerinde stoklar yapılmış, fiyatlar yükselmiştir. Stokların yapılması gıda krizini ve güvenli gıda tedarikini risk altında bırakmıştır. Bu durum uluslararası arenada söz sahibi olan devletlerin balıkçılık, taşımacılık, ulaşım sahalarına da yansımıştır. Bu nedenle Portekiz, İspanya, Venedik vb. Avrupa ülkelerinde tüccarlar uzun yıllar boyunca seyahatlere çıkamamış; tarım arazilerinde nöbet tutmak zorunda kalmıştır (Genç, 2011, ss. 123-150).

Küreselleşmenin hız kazanmasından sonra salgın hastalıkların iktisadi etkileri bütün dünyayı ilgilendirir hale gelmiştir. Dijital bilgi çağında ülkelerin iktisadi ilişkileri küresel düzlemde birbirine bağlıdır. Yapılan uluslararası antlaşmalar, salgınlar nedeniyle çoğu kez karşılıklı esaslar ve hukuksal gerekçelerle iptal edilmiştir. Bu durum ABD, Çin, Almanya, Rusya, Türkiye, Japonya gibi ülkelerin ihracat ve ithalat faaliyetlerine olumsuz yansımıştır (Küçüköğlü, 2021, ss. 1269-1291). Örneğin dünyada otomotiv ticareti yapan büyük şirketler küresel krize neden olan salgından en çok etkilenen firmalardır. Yıllık hasılatları ve bütçeleri birçok devletin gelirinden daha fazla olan bu firmalarda salgınlar nedeniyle üretim durma noktasına gelmiştir.

Salgın hastalıkla mücadele sürecinde alınan tedbirlere bakıldığında sınırları kapatma ilk sırada yer alır. Bu durum turizm endüstrisine bağlı alt kuruluşların ekonomik hasılatını olumsuz etkilemektedir. Yakın tarihlerde ortaya çıkan MERS, SARS, Covid-19 gibi salgın hastalıklar nedeniyle ülkeler arasında yaşanan seyahat kısıtlamaları turist ve turizm algısını değiştirmiştir. Günümüzde dünya ekonomisine ciddi oranda katkı sunan turizm sektörüne ait alt sektörlerin bünyesinde çalışan milyonlarca insan geçim sıkıntısı yaşamış, şirketler ise iflas eşiğine gelmiştir. Ülke girişlerinde yasakların başlaması, karantina uygulamalarının devreye alınması, kalabalık sosyal ortamlarda bulunma riski gibi nedenler dünyada milyarlarca insanın tatil planlarına yansımıştır. Bu sebeple turizm sektörünün salgın hastalıklar karşısında oldukça kırılgan olduğu anlaşılmaktadır. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC) yetkilileri tarafından dile getirilen açıklamalara göre Covid-19 salgını dünyada 100-120 milyon kişiyi işsiz bırakmıştır. Dünya ekonomisi sadece 2020 yılında küresel sermayenin 2,1 trilyon dolarını kaybetmiştir (Demirbaş vd., 2020, ss. 88-95).

Salgın hastalıkların geçmişten beri etkilediği önemli bir iktisadi saha spor endüstrisidir. Spor endüstrisi, dünyada son birkaç yıldır artan maliyetleri ile küresel ekonominin adeta kalbidir. Başta futbol kulüpleri olmak üzere dünyada her yıl düzenlenen uluslararası organizasyonlar sayesinde yüksek gelir elde edilmektedir. Sponsorluk ve reklam gelirlerinin yanı sıra, forma, ayakkabı, atkı, eşofman gibi tekstil ürünleri sayesinde kulüpler yüksek gelir kazanmaktadır. UEFA’nın düzenlemiş olduğu Şampiyonlar Ligi, Avrupa Kupası, Konfederasyon Kupası gibi organizasyonlar yıllık bazda milyonlarca insanı bir araya getirmektedir. Organizasyonların iptal edilmesi kulüplerin hedefindeki gelir oranlarına yansımıştır. Barcelona, Real Madrid, Chelsea, Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş gibi kulüplerin taraftarları uzun süre tribünlerden uzak kalmıştır. Spor uzmanlarının yaptıkları açıklamalarda Covid-19 pandemisinin dünyadaki spor organizasyonlarına olan etkisi sadece yılda yaklaşık 2 milyar Euro civarında olduğu söylenilmektedir (Bingöl vd., 2020, ss. 1890-1909).

2.3. Sosyokültürel Etkiler

Salgın hastalıklar sadece tıbbi bir problem değil, aynı zamanda bireyi ve toplumu birçok açıdan etkileyen, alışıla gelmiş toplumsal normları ve değerleri değiştiren sosyal olgulardır. İnsanlık, tarih boyunca dünyayı kasıp kavuran birçok salgın hastalıkla karşılaşmıştır. Veba, çiçek, kolera, İspanyol Gribi gibi salgın hastalıklarda kitlesel ölümler yaşanmış, toplumsal asayiş bozulmuş ve toplumun

ekseriyetinde korku ve panik havası hâkim olmuştur. İnsanoğlu veba, sıtma ve çiçekten sonra dünyanın artık sanıldığı kadar güvenli bir yer olmadığını farkına varmıştır. Çünkü küçük bir virüs veya mikrop, dünyanın en uzak yerinde yaşayan insanların bile hayatlarını etkileyebilmektedir. Öyle ki dünya tarihinde bugüne kadar birçok salgın hastalık nedeniyle sınırlar kapatılmıştır. Dolayısıyla salgın hastalıkların sosyokültürel etkilerinin bireysel olduğu gibi toplumsal boyutu da kaçınılmazdır (Karataş, 2020, ss. 3-15).

Salgın hastalıkların tarihsel süreçte meydana gelen toplumsal etkileri incelendiğinde ele alınması gereken öncelikli konulardan biri de kent kavramıdır. Çünkü salgın hastalıkların etkilerine bakıldığında en büyük yıkımın tamamıyla dışa bağımlı bir tüketim topluluğunu barındıran şehirlerde meydana geldiği görülmektedir. Flanagan'ın yorumuyla kent "tüm değişim ve dönüşümleriyle birlikte, içinde doğduğu çevrenin toplumsal, kültürel ve fiziksel koşullarının yansımasıdır. "Salgın hastalıkların insan yaşamında oluşturduğu sosyal kırılmalıklar kentin yapısını, değişim dinamiklerini ve insan doğasının bir parçası olan kültürel birikimi de etkilemektedir (Özdemir Metlioğlu, 2021, ss. 184-190).

Sanayi devrimiyle kırsaldan kente göçle hızlı bir demografik artış yaşayan kentler, salgın hastalık sürecinde tersine göç vererek kentsel yapıda hızlı bir çözülme yaşamıştır. Kırsal nüfusun kentsel yaşama adaptasyon sürecinde birey-aile-toplum nezdinde yaşanan sosyal uyum problemleri, tersine göçle birlikte yeniden vuku bulmuştur. Kentsel tüketim toplumunun kırsalda üretim faaliyetlerine katılması salgın hastalıkların sosyal yaşantıyı kapsamlı bir dönüşüm süreci içerisine soktuğunun göstergesidir. Bu süreç birçok insanın kültürel sentez oluşturma gayreti içerisindeyken uyum problemi yani kültürel şok yaşamasına da sebebiyet verebilmektedir (Serter, 2013, ss. 67-76).

Salgın hastalıkların en önemli etkisi düzensiz göç hareketlerini başlatmasıdır. Vebanın ortaya çıktığı yıllarda insanlar yaşam alanlarını, sevdiklerini, mallarını ve mülklerini geride bırakarak göç etmeye başlamışlardır. Özellikle 1348 yılında veba salgını ile birlikte Floransalı binlerce insan ölüm korkusu nedeniyle başka diyarlara göç etmiştir. Yerinde kalan insanlar ise Avrupa sokaklarında, caddelerde cansız bedenlerden dolayı histeriye kapılmış ve çoğu intihara sürüklenmiştir (Kılıç, 2020, ss. 21-35). Salgın hastalıklar aynı zamanda göçmen bireylerin gündelik yaşamlarında da değişimlere yol açmıştır. Örneğin Covid-19 pandemisi döneminde göçmenlerin günlük yaşam alışkanlıkları, cep telefonu ve internet bağımlılığı, eğitim zorlukları, dijital uçurumlar, yalnızlık, yabancılaşma ve diğer psiko-sosyal faktörler ile baş etmek zorunda kaldıkları ortaya çıkmıştır (Turner ve Gülerce, 2021).

Salgın hastalık döneminde yaşanan karamsar tablo, çoğu zaman ilahi eksenli değerlendirilmektedir. Avusturya'nın Graz yerleşim bölgesinde bulunan bir katedralin dış yüzeyinde bulunan fresklerde Tanrı'nın insanlara gönderdiği üç büyük felaketten birinin toplu ölümlere ve yıkımlara yol açan veba salgınları olduğu belirtilmektedir. Hastalıkların Tanrı tarafından gönderilen bir ceza ve disiplin aracı olduğuna inanan insanoğlu, gündelik hayatta sergilediği davranışların ilahi güç tarafından doğru kabul görmediğini düşünmekte ve bu sebeple mecburi bir sosyo-kültürel değişim sürecine girmektedir (Kılıç, 2021).

Dünyanın en korkunç ve belki de en itici deri hastalığı olan cüzzam nedeniyle hastalar damgalanmıştır. Yeryüzünde Tanrı'nın sevmediği kesim olarak görülen cüzzamlılar ciddi manada şiddete maruz kalmıştır. Orta Çağ'ın en büyük hadiselerinden biri de cüzzamlılara karşı sergilenen gayri insani muamelelerdir. Cüzzam hastaları tüm hak ve hürriyetlerinden yoksun bırakıldıkları gibi Tanrı'yı kızdırdıkları düşünülendiğinden çoğu diri diri yakılmıştır. Böylelikle Tanrı'nın öfkesinin dineceğini düşünenler cüzzamlıları kendi aralarında barındırmamıştır. Cüzzamlılar günahkâr görüldükleri için tek

tip elbiselerle güneşin altında bekletilmiş, sırtlarında L harfi yazılmış, boyunlarına çan takılmıştır (Maraahata, 2015, ss. 6-10).

Salgın hastalıkların bir diğer önemli etkileri toplumsal kurumların itibarını zedelemesidir. Salgınların toplumsal etkileri arasında aile kurumlarının dağılması ön plana çıkmaktadır. Dünyada insanlığı en çok yıpratın hastalıkların başından gelen cüzzam, çiçek, frengi gibi salgın hastalıklar sonrasında boşanmalar artmıştır. Salgın hastalıkların neticesinde dağılan aile bireylerinde yalnızlaşma, ilgisizlik, aile içi şiddet ve dijital hayata yönelimler artmaktadır. Özellikle salgınların getirmiş olduğu karantinalar sonrasında bahsi geçen hadiseler sık sık yaşanılmaktadır. Aile içinde insanların geçim derdine düşmesi, çalışmaması, öğrenci olanların evde kalması aile içinde etkileşimi artırmakta ve beklenilmedik anormallikler yaşanılmaktadır. Salgın hastalıkların bir diğer ailevi etkileri kadınlara yöneliktir. Salgın sürecinde evde kalan kadınların iş yükleri ciddi manada artmıştır. Bu durum ev kadınlarını yıpratmıştır (Karaca vd., 2020, ss. 1811-1830).

Salgın hastalıkların toplumsal etkilerinden en önemlisi belki de sanat, spor ve eğitim organizasyonlarının iptal edilmesindeki boyuttur. Salgın hastalıkların kontrol altına alınmasını kolaylaştırmak maksadıyla okullar kapatılmıştır. Baysal ve Taş'a (2022) göre dünyanın yakın zamanda karşılaştığı Covid-19 salgını sürecinde dijitalleşme ve eğitim ağı alt yapısının tüm dünyada yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır. Pakistan, Hindistan, Afganistan ve diğer üçüncü dünya ülkelerinde dijital alt yapının yeterli olmaması nedeniyle eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamadığı belirtilmektedir. Ancak bütün olumsuzluklara rağmen dijital çağda salgın vb. afet dönemlerinde dijitalleşme ile toplumsal iletişim ve etkileşimin sürdürüldüğü ifade edilmiştir. Bu duruma açıklık getirilecekse Türkiye'de Covid-19 salgını sürecinde insanlar dijital sağlık uygulamaları (hayat eve sığar/HES) ve eğitim uygulaması EBA gibi platformlar sayesinde ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu vesile ile dijitalleşme bugün toplumsal hayatın her aşamasında kolay fırsatlar sunmaktadır. Dijital kütüphaneler, dijital spor organizasyonları, dijital hastaneler, dijital dini uygulamalar sayesinde insanlar evlerinde karantinada iken sosyal hayatın sürdürülebilirliğinden uzak kalmamaya çalışmışlardır (Baysal & Taş, 2022, ss. 101-111).

Salgın hastalıkların en büyük etkilerinden biri de gelenek ve göreneklerin askıya alınması boyutudur. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Covid-19 sürecinde insanlar asırlardır bağlı oldukları kültürel değerlere yabancılaşmıştır. Düğün ve sünnet programları iptal edilmiş, sokaklardaki banklar kaldırılmış, sosyal mesafe, maske ve hijyen gibi toplumsal hassasiyeti ilgilendiren hadiseler ortaya çıkmıştır. Ayrıca salgın hastalıklardan korunmak maksadıyla evlerde misafir uzun süre ağırlandırmamıştır. Taziye ve cenaze törenlerinde az sayıda katılımcıya müsaade edilmiştir. Salgınlara yönelik toplumsal farkındalığı artırmak maksadıyla seyyar tırlarda canlı konserler düzenlenmiştir (Şişman, 2021, ss. 321-335).

2.4. Politik Etkiler

Veba salgınlarının Orta Çağ tarihinde yapmış olduğu politik etkiler tarihin en büyük hadiseleri arasında yer almıştır. Veba, dünyanın en önemli liderlerini tahtlarından etmiştir. M.Ö. 1335'li yıllarda Hitit ülkesinde hüküm süren Şuppiluliuma ve sonrasında varisi olan oğlu II. Arnuvan veba nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Hitit topraklarında Mısır seferinden gelen askerler tarafından yayıldığı düşünülen veba, kral ve oğlu başta olmak üzere çok sayıda komutanın ölümüne neden olmuştur. Kral ve oğlunun ölümünü Tanrı'nın memnuniyetsizliği şeklinde dile getiren II. Mursili, ağabeyi ve babasının halka yaptıkları zulümlerden dolayı gazaba uğradıklarını düşünmüştür (Kılıç, 2021, ss. 46-48).

Vebanın etkilediği bir diğer politik hadise de M.Ö. 430 yılında Spartalılar ile Atinalılar arasında meydana gelene Peleponnes Savaşı'dır. Bu savaş sırasında vebadan ölen asker sayısı cephede

ölenlerden fazla olmuştur. Atina'yı uzun süre etkisi altında bırakan veba Peleponnes Savaşı ile halkın kale içine yerleşmesine neden olmuştur. Yaşanan gelişmelerden ötürü salgın sonrasında Atina devlet yönetimi oldukça zayıflamıştır. Vebanın askeri ve politik etkilerini dile getiren Aristeides Perslere karşı koymak için kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'nin veba salgını nedeniyle dağıldığını belirtmektedir (Sir Gavaz & Gülgüney Masalci, ss. 108-118).

Dünya tarihinde adından sıkça söz ettiren Çin lideri Mao'nun ordusunu bozguna uğratan salgının adı koleradır. Düzensiz çeteler ve gruplar Mao'ya isyan ederek Mao'nun himayesinde olan bazı bölgeleri işgal etmiştir. Çin'de kolera salgını nedeniyle devlet bünyesinde olan birçok cezaevinde mahkumlar isyan bayrağı çekmiştir. Mahkumların uzun süre hapishanelerde tutsak kalması, yeterli gıda tedarikinin sağlanamaması nedeniyle firara yöneldikleri ve bazı mahallelerde asker ve polisle çatıştıkları söylenir (Fang, 2013, ss. 754-761). Koleranın politik etkileri sadece Çin ile sınırlı kalmamıştır. Örneğin İngilizler tarafından Hindistan'a yapılan sömürge hareketleri sırasında askerlerin susuz, gıdasız ve sağlık açısından yaşadıkları problemler nedeniyle çekilmek zorunda kaldıkları belirtilir. Bu durum İngilizlerin işgal ve sömürge hayallerini hüsrana uğratmıştır (Yıldırım & Ertin, 2020, ss. 85-91).

Tarihin en büyük ordusuna sahip Büyük Roma İmparatorluğu'nu da zayıflatan en önemli hadiseler arasında salgın hastalıklar yer almaktadır. Sıtma salgını Compagna bölgesinde öyle bir yayılmış ki kenti savunacak güvenlik güçleri kalmamıştır. Yerel halk kendi imkânları doğrultusunda yeni yerleşim yerleri inşa etmek zorunda kalmıştır. İmparatorluğun paralı askerleri kenti ve halkı savunmak, asayiş sağlamaya yerine kaçmayı tercih etmiştir. Askerlerin ağızlarından çıkan söylemler "Hadrianus ve Titanus Tanrıları sıtmaya esir düşmüşler ise biz nasıl esir düşmeyeceğiz" gibi söylemler olmuştur. Binlerce asker ordudan istifa ederken Vandallar ve Vizigotlar imparatorluğun zayıf düşmesine kayıtsız kalmamıştır. Büyük Roma İmparatorluğu, Germen tarafını tutan önemli komutanların insafsızca stratejileri ile iyice zayıflamıştır. Nihayetinde Roma İmparatorluğu gibi büyük ordular sıtma ile dağılma sürecine girmiştir (Nikoforuk, 2018, ss. 39-41).

Salgın hastalıklar, İngiltere, Roma, Çin gibi ülkelerin yanı sıra Yunanistan'ı da oldukça etkilemiştir. İtalya'nın Paestum şehrinde bulunan Dorik Tapınağı'ndaki kilise yetkilileri sıtma nedeniyle yaşamını yitirmiştir. Kiliselerin kan kaybetmesi sonrasında Yunan dini ve kültürel birikimlerini temsil eden kurumsal çalışmalar önem kaybetmiştir (Kılıç, 2018, s. 300). Salgınların politik etkileri dünyanın hemen hemen her yerine yansımıştır. Fransa Kralı XV. Louis 1774 yılında, XIV. Louis 1647'de, Rus Çarı II. Petro ise 1730 yılında çiçek salgınında vefat etmiştir. Ayrıca Kutsal Roma İmparatoru I. Joseph ise 1711'de çiçek hastalığına yakalanmış ve kurtulamamıştır. Çiçek ayrıca Aztek, İnka, Maya ve Amazon Kızılderilileri arasında yayılmış; Aztek ve İnka gibi iki büyük medeniyetin yok oluşunda önemli rol üstlenmiştir (Nikoforuk, 2018, ss. 93-110). Salgın hastalıkların politik etkileri dünyada çoğu zaman devletleri olumsuz etkilerken bazen de olumlu etkileyebilmektedir. 2. Dünya savaşı sırasında ortaya çıkan ve İspanyol gribi olarak adlandırılan salgında yaklaşık 40 milyon insan hayatını kaybederken bu savaşta tarafsız kalan İspanya'nın salgında büyük darbe alması sebebiyle savaşın kendi sınırlarına gelmesini engellemiştir. Dünya tarihinde salgın hastalıkların politik etkileri günümüzde de devam ettiği ifade edilebilir.

3. Salgın Hastalıkların Dini ve Ruh Sağlığına Etkileri

İnsanoğlunun tarih boyunca unutamayacağı bir hastalık olan veba nedeniyle milyonlarca insanın yaşamını yitirdiği bir gerçektir. Kitlese ölümünden sonra insanlar tarafından Tanrı'nın toplumu cezalandırdığı fikri öne çıkmıştır. Vebanın nasıl ve neden ortaya çıktığı fikri hep merak edilmiştir. İnsanlar hastalığa tıbbi çözümler bulmak yerine çoğu zaman günah keçisi bulmaya çalışmışlardır.

Kitlesele ölümlere karşı yaşanan çaresizlik, insanları kiliselere yönelmek zorunda kalmıştır. İnanç yönünde zayıf olan insanlar bile bu süreçte dini bekleyiş içerisinde olmuşlardır. Papazlar insanları oyalamak için salgının epistemolojik sorunlarından çok sosyolojik boyutlarıyla ilgilenmişlerdir. Bu bağlamda papazlar, rahibeler ve diğer kurumsal temsilciler kendi kılıflarına çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak kilise ve yetkililerin talepleri göz ardı ederek konuyu saptırmaya çalışmaları onları vebanın gazabından kurtaramamıştır. Öyle ki çareyi kaçmakta bulan kilise yetkilileri Tanrı'nın öfkesini almak için vasiyetnamelerinde kiliselerin bahçelerine veya avlularına gömülmeyi arzulamışlardır. Gökten bir azap olduğunu dile getiren kilise temsilcileri halkı daha fazla kandıramadan vebaya yakalanıp hayatlarından olmuşlardır (İstek, 2017, ss. 173-191).

Veba ile birlikte başlayan salgın hastalıkların dini etkilerinin günümüzde Covid-19 salgınına eş değer olduğu söylenebilir. Çünkü Covid-19 salgını toplumsal yapıda olduğu gibi dini ve dindarlığı da etkilemiştir. Vaka sayısının ve ölüm oranlarının artması sonucunda dini fetvalarla toplu ibadete, cami ve mescit gibi kurumsal alanlarda teravîh namazlarının kılınmasına ara verilmiştir. Ayrıca insanların umreye, Kâbe'ye, Mescit-i Aksa 'ya gitmeleri de geçici olarak sonlandırılmıştır. Hristiyanların Noel bayramlarına kısıtlamalar getirilmiş, Hinduların Ganj'a girmeleri de yasaklanmıştır. Ülkemizde salgının kişiler arasında kolayca bulaşmasına dikkat çekmek manasıyla minarelerde ezan, sala ve dua sesleri yankılanmıştır. Dindar insanların camilerde uzun süre namaz kılamaması, bayramlaşmaması, teravîh ve bayram namazlarına katılmaması insanlarda bir hüznü oluşturmuştur. Hastalıkla baş etmek adına insanlar, evlerini mescit haline getirmişlerdir. Namazlarını evde kıldılar, kutsal kitapları okuyup İlahi bir güç vasıtasıyla virüsten korunmaya çalışmışlardır (Okumuş, 2020, ss. 89-91).

Salgın hastalıklar gibi büyük tehlikeler ve felaketler, insanların hayatta karşılaştığı en zorlayıcı anlardır. Böyle durumlarda insanlar, genellikle kendilerini güçsüz ve çaresiz hisseder, duygusal stres ve belirsizliklerle başa çıkmak için doğaüstü bir kurtarıcıya veya ilahi yardıma başvurmanın bir yolu olarak dini veya manevi inançlara yönelir (Hökeleki, 2008, s. 87). Bu, insanların zor zamanlarda içsel bir destek kaynağı bulma ve umutsuzluğa karşı koyma mekanizması olarak işlev görür. Başka bir deyişle, dini inançlar ve maneviyat, insanların yaşadığı kriz anlarında duygusal destek ve anlam arayışının bir ifadesi olarak ortaya çıkar.

Diğer travma yaratıcı olaylar gibi doğal, insan kaynaklı veya biyolojik felaketler de her zaman meydana gelebilir. Bu felaketler dünya genelinde milyonlarca kişinin ölümüne veya yaralanmasına neden olabilmektedir (Hsieh vd., 2021). Bu tür felaketler, bir topluluğun fiziksel altyapısını, kaynaklarını ve yaşam koşullarını ciddi şekilde etkileyebilir. Ayrıca bireylerde çeşitli psikolojik etkilere de neden olabilir. Belirsizlik, korku ve endişe, insanların zihinsel refahını olumsuz etkileyebilir. İzolasyon, yalnızlık ve kaygı, salgın döneminde yaygın ruh sağlığı sorunlarına yol açabilir. Ayrıca, kayıpların yaşandığı bir salgın, yas sürecini de tetikleyebilir. Örneğin; küresel boyutta yaşanan bir salgın, birçok insanda korku ve endişeye neden olmakta ve bireylerin iyi oluşunu etkilemektedir. Bu salgının potansiyel etkileri nedeniyle bireylerin kendileri, aileleri ve çevresi ile toplumun geneli büyük bir tehlike altındadır (Shah vd., 2020). Bu bakımdan pandemi, sadece fiziksel sağlık açısından değil, aynı zamanda psikolojik ve duygusal açıdan da büyük bir etki yaratır. Birçok insan, salgının getirdiği belirsizlik, enfeksiyon riski ve olumsuz haberler nedeniyle endişeli ve stresli hissedebilir.

Bu bağlamda salgın, yaşamı tehdit eden ve genel olarak herkes için sıkıntı veren bir travmatik olay olarak ifade edilebilir. Etkileri ise bireylerin sınıfsal statüsü, sosyoekonomik durumu, kültürel özellikleri, kişisel özellikleri ve ruhsal durumları gibi faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu travmatik yaşam deneyimi, bireylerin süreç boyunca verdiği ruhsal tepkiler açısından da farklılık gösterecektir. Hastalanma korkusu, belirsizlik, hastalığın kendine veya ailesine bulaşma endişesi, yaşadığı yerin güvensiz olduğu düşüncesi gibi faktörler yoğun bir kaygı kaynağı olabilir (Kaya, 2020, s. 123). Bu nedenle, salgının etkilerini anlamak ve bireylerin bu süreçle başa çıkma yöntemlerini değerlendirmek için çeşitli faktörleri dikkate almak önemlidir. Bu faktörler, bireylerin deneyimledikleri travmanın nasıl algılandığını ve nasıl başa çıkıldığını etkileyebilir.

Dini inanç ve uygulamalar, uzun bir süredir hayat doyumu, mutluluk, pozitif duygular, manevi güç ve diğer refah göstergeleri ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte genellikle daha iyi bir başa çıkma mekanizması, daha düşük duygusal sorunlar, daha fazla sosyal destek, istikrarlı evlilik ve daha az madde bağımlılığı ile de ilişkilendirilir. Bu durumun temel nedeni, dini inancın insanların deneyimlerine olumlu veya olumsuz anlamlar yükleyen sağlam bir dünya görüşü sağlamasıdır. Bu sayede insanlar, hayatın bir amacı ve yönü olduğunu hisseder ve hayata daha umutlu ve olumlu bir bakış açısıyla yaklaşır. Zorlu ve sıkıntılı durumlar dini bir bakış açısıyla ele alındığında, bu olaylar ve koşullar, onları tesadüf veya talihsizlik olarak açıklayan bir bakış açısına göre daha olumlu bir şekilde değerlendirilir (Koenig, 2020).

Jones'a (2004) göre din, insanların karşılaştığı zorluklarla başa çıkma yeteneğini güçlendiren etkili bir mekanizma olarak işlev gösterebilir. Din, salgın hastalıklar gibi zorlu zamanlarda insanların duygusal ve psikolojik olarak güçlenmelerine yardımcı olabilir. Özellikle, dini inançlar ve pratikler, kriz anlarında insanlara umut ve anlam sağlayabilir, bu da stresi azaltabilir ve olumsuz duygusal tepkileri hafifletebilir. Bu nedenle, salgın hastalıklar gibi toplumları etkileyen büyük felaketlerde, dinin rolü psikolojik olarak destekleyici ve güçlendirici olabilir.

Zor bir dönemde insanların inançlarına sıkıca sarılmaları, iç huzur bulmalarına ve olumsuz duygusal tepkileri daha iyi yönetmelerine yardımcı olabilir. Bilim insanları da din, dindarlık, inanç ve kutsal deneyimler gibi konuları inceleyerek, insanların inançları ve dini deneyimlerinin psikolojik ve duygusal sağlıkları üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmıştır. Dinin insan psikolojisi üzerindeki etkileri konusunda bir araştırma ve anlayış birliği olduğu belirtilmektedir (Levin, 2010). Türkiye'de ve Pakistan'da Covid-19 Pandemisi sürecinde yapılan iki çalışmada, dini inanış ve maneviyatın, ümitsizliği azalttığı ve dirençliliği artırdığı ortaya çıkmıştır (Gülerce ve Maraj, 2021; Maraj, vd., 2020).

Yapılan araştırmalar ve açıklamalardan yola çıkarak ruh sağlığı ve din arasındaki ilişki şu şekilde ifade edilebilir:

Destek ve Teselli Sağlama: Birçok insan için din, zorlu zamanlarda destek ve teselli sağlayabilir. Dini inançlar, kişilere yaşadıkları stres, kayıp veya travma ile başa çıkma gücü verir.

Anlam ve Amaç: Din, birçok kişi için yaşamın anlamını ve amacını bulmalarına yardımcı olur. İnançlar, kişilere hayatta neden olduklarına dair bir anlayış sunar ve bu da ruh sağlığını pozitif yönde etkileyebilir.

Toplumsal Bağlar: Toplumsal bağlar yalnızlık hissini azaltabilir ve sosyal destek ağlarını güçlendirebilir. Toplumun bir parçası olmak, ruh sağlığı için önemlidir.

Ahret ve Ölüm Kavramları: Dinler, ölüm ve ahiret konularına odaklanır. Bu inançlar bireyin ölümü yaşamın bir parçası olarak görmesine ve ölümü anlamlandırmasına katkı sunabilir.

Etik Değerler: Dinler, etik değerler ve ahlaki kurallar sunar. Bu kurallar, insanların başkalarına yardım etme, affetme ve bağışlama gibi olumlu davranışları teşvik edebilir, bu da kişinin ruh sağlığını olumlu yönde etkileyebilir.

James ve Wells (2003) dinin/maneviyatın anlam oluşturma işlevi üzerinde durarak dini veya manevi bir inanç sisteminin, bireylerin başka türlü açıklaması zor olan stresli yaşam olaylarında anlam bulmalarını sağladığını öne sürmektedir. Buradan hareketle bir kişi, dini veya manevi inançlarına dayanarak yaşadığı zorlukların bir amacı olduğunu veya bu deneyimlerin bir öğrenme fırsatı sunduğunu düşünebilir. Bu, kişinin stresle başa çıkma yeteneğini artırabilir ve olumsuz duygusal tepkileri azaltabilir. Bu bakış açısı, kişilerin stresli olayları sadece olumsuz deneyimler olarak görmek yerine, büyüme ve öğrenme fırsatları olarak değerlendirmelerine yardımcı olabilir.

Hackney ve Sanders (2003) tarafından dindarlık ile psikolojik uyum arasında önerilen ilişkiyi açıklığa kavuşturmak amacıyla 34 çalışmayla ilgili bir meta-analiz gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucu, bu alanda psikologlar tarafından kullanılan dindarlık ve ruh sağlığı tanımlarının aslında dindarlık ve ruh sağlığı arasındaki korelasyonların farklı türleri ve güçlü yönleriyle ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Tüm etki büyüklükleri birleştirildiğinde ve dindarlık türü ve ruh sağlığı türündeki tanımsal veya kategorik farklılıklar göz ardı edildiğinde, dindarlık ile ruh sağlığı arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca farklı çalışmalar dinin/maneviyatın fiziksel ve zihinsel sağlık üzerindeki etkilerini, daha yüksek düzeyde yaşam doyumu, refah, amaç duygusu, yaşamın anlamı, umut, iyimserlik ve daha düşük kaygı, depresyon ve madde bağımlılığı oranlarını teşvik ettiğini bildirmiştir (Koenig, 2012).

Bu bakımdan olumlu inançlarla karakterize edilen içsel dindarlığın daha sık olumlu ruh sağlığı ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Olumlu ve olumsuz dini inançlara ilişkin verileri inceleyerek, içeriğin yaşam olaylarına yönelik değerlendirme ve duygusal tepkileri etkilediğini söylemek de mümkündür. Salgın hastalıklar gibi stres yaratıcı zorlu yaşam olaylarında dindarlığın başa çıkmadaki rolünde pozitif/sevgi dolu Tanrı atıflarının önemli olduğu ifade edilebilir (James & Wells, 2003).

Salgın durumlarında, dini inançlar felaket niteliğindeki kitlesel hastalık ve yüksek ölüm oranlarının etkisiyle şekillenir; bu sadece bir veya iki kişiyi değil, aynı anda çok büyük bir sayıda acı çeken kişiyi etkiler. Bu bakımdan tarih boyunca, dini inançlar, salgın hastalıkların deneyimini anlamının ve bu tür felaketlerle başa çıkmanın birincil yolu olmuştur (Marshall, 2021). İnsanlar, büyük felaketlerle karşılaştıklarında kendi sınırlılıklarını ve acizyetlerini anlarlar ve bu tür felaketler genellikle insanları, varlığına daha önce şüpheyle yaklaştıkları Yaratıcı'ya yönlendirir. Özellikle salgın hastalıkların yayılmasına engel olunamadığı veya ortadan kaldırılmasında yetersiz ve geç kalındığında, insanlar son umutlarını Tanrı'ya yönlendirmektedir. Dolayısıyla insanların felaketler sırasında dine ve Tanrı'ya daha fazla yönelmeye başladığı söylenebilir (İstek, 2017, s. 185). Çünkü salgın hastalıklar zamanında başvurulacak pozitif/olumlu dini başa çıkma yöntemleri, bireylerin psikolojik dayanıklılığını artıran koruyucu etkenler arasında sayılabilir. Bu tür olumlu dini başa çıkma davranışları, Tanrı'ya sığınma, dua etme ve kutsal metinleri okuma gibi uygulamaları içerir. Bu dini pratikler, yaşamın getirdiği zorluklarla başa çıkarken manevi olarak güçlendirici etkiler taşır. Aynı zamanda kontrol hissi, iç huzur ve güven duygularını artırabilir (Angin, 2021).

Koenig (2020) yaptığı çalışmada çoğu kişi için dini inancın, etkileri hafife alınmaması gereken, sağlık ve refah için önemli bir kaynak olduğunu belirttiikten sonra pandemi döneminde zihinsel, fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı ve dayanıklı kalmak isteyenler için dini bağlamda açıkladığı altı öneride bulunmaktadır: a-Dini inancınızı derinleştirin, b-Komşunuzu kendiniz gibi sevin, c-Teknolojiyi kullanın, d- Komşuya pratik yollarla sevgi ve ilgi gösterin, e- Dikkatsiz olmayın, f- Fiziksel sağlığınıza dikkat edin. Ayrıca manevi/ ruhsal sağlığın hem zihinsel hem de fiziksel sağlık ve enfeksiyona karşı direnç ile yakından ilgili olduğunu ifade ederek yapılması gerekenleri şu şekilde izah etmiştir: Ruhsal olarak sağlıklı kalın, Tanrı ile yakın bir ilişki geliştirin ve bunu besleyin, ailenize, dostlarınıza, iş arkadaşlarınıza ve ihtiyaç duyan herkese yardım etmeye gönüllü olun. Bunun, Tanrı'nın sevgisini başkalarına yayarken fiziksel sağlığı ve enfeksiyona karşı direnci artıracığını ifade etmiştir.

Yapıcı (2007) tarafından yürütülen üniversite öğrencileri üzerindeki araştırma, bireysel dindarlık biçimlerinin ruh sağlığı ile ilişkilendirilebilecek göstergeler içerdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle, içsel olarak Tanrı'nın varlığını yoğun bir şekilde hisseden katılımcıların, yüksek öz saygı düzeylerine ve düşük depresyon, umutsuzluk ve intihar eğilimi düzeylerine sahip olduğunu göstermektedir.

Salgın hastalıkla baş etme sürecinde din, bireylere ve toplumlara bir dizi önemli fonksiyon sunabilir:

Moral ve Umut Verme: Din, insanlara moral ve umut kaynağı olabilir. Özellikle hastalıkla mücadele edenler için, inançları gelecekteki iyileşme ve sağlık için bir umut kaynağı haline getirebilir. Bu umut, kişilerin tedaviye daha olumlu bir şekilde yanıt vermesine yardımcı olabilir.

Stresle Başa Çıkma: Salgın hastalıkların yol açtığı stres ve endişe, bireylerin duygusal sağlığını olumsuz etkileyebilir. Din, meditasyon, dua veya manevi uygulamalar aracılığıyla stresi azaltmaya yardımcı olabilir. Manevi inançlar, kişilere sakinlik ve iç huzur sağlayabilir.

Anlam ve Amaç: Din, hastalıkla başa çıkma sürecinde insanlara anlam ve amaç sağlayabilir. İnançlar, neden bu tür zorluklarla karşılaştıklarını anlamalarına yardımcı olabilir. Bu da kişilerin hastalıkla baş etme gücünü artırabilir.

Sağlık Bilincini Artırma: Dinler, sağlık konusundaki bilinci teşvik ederek bedene hürmet gösterilmesi gerektiğini vurgular ve sağlığın korunmasında yardımcı olabilir.

Koronavirüs pandemisinde Google'da 'dua' kelimesini arayan kişilerin sayısının her geçen ay katlanarak arttığı, yapılan bir ankette (Pew Research Center, 2020) 'nadiren veya hiç dua etmeyenlerin' yüzde 15'inin ve herhangi bir dine mensup olmayanların yüzde 24'ünün pandeminin bitmesi konusunda dua ettiğine ulaşılmıştır (Coppen, 2020). Ayrıca internetteki dua aramaları bütün din mensupları tarafından gerçekleştirilirken özellikle Tanrı, Allah, Muhammed, Kur'an, İncil ve İsa kelimeleri en çok aranan kelimeler olmuştur (Bentzen, 2021).

Sonuç ve Değerlendirme

Dünya tarihinde toplumsal değişim ve dönüşümlerdeki önemli hadiselerden birinin de salgın hastalıklar olduğu söylenebilir. İnsanlık, günümüz bilgi çağına kadar kuşkusuz birçok salgın hastalıkla karşılaşmıştır. Veba, çiçek, kolera, sıtma, İspanyol Gribi ve Covid-19 gibi salgın hastalıklar dünya

medeniyetlerini iktisadi, sosyokültürel, politik, demografik ve psikolojik olarak etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Salgın hastalıklar birçok toplumsal kurumu hem maddi hem de manevi olarak zarara uğratmaktadır. Veba ile başlayan salgın hastalıkların insani ve beşerî etkileri günümüz bilgi çağında da benzer toplumsal problemlere neden olmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de salgın hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla çeşitli tedbirler alınmıştır. Sınırların kapatılması, toplu organizasyonların iptal edilmesi, din, eğitim, sanat ve spor gibi alanlarda kısıtlamaların uygulanması bile kitlesel ölümlerin önüne geçememiştir. Veba, çiçek, İspanyol Gribi, sıtma, kolera ve yakın zamanda ortaya çıkan Covid-19 salgını sonucunda 1 milyara yakın insanın hayatını kaybettiği söylenebilir. Bu bağlamda bilimsel ve tıbbi çalışmalara rağmen dünyanın gerçekten güvenli bir yer olmadığını yansıtan en büyük olguların başında salgın hastalıkların yıkıcı etkileri gelmektedir. Etnik ve dini grupları karşı karşıya getiren en büyük hadiselerden biri de yine salgın hastalıklar olmuştur. Yahudilerin ve Hristiyanların karşı karşıya gelmesine neden olan vebadan asırlar sonra çiçek hastalığı Meksika, Astek, İnka ve İspanyol askerlerini karşı karşıya getirmiş ve sonrasında taht kavgalarına neden olmuştur.

Diğer bir husus ise salgın hastalıkların, bireylerin ruh sağlığı üzerinde derinlemesine bir etkiye sahip olduğu ve bu etkinin, toplumun dayanıklılığını ve psikolojik iyi oluşunu şekillendirmede kritik bir rol oynadığıdır. Salgın hastalıklar insanları fiziksel olarak etkilediği gibi psikolojik olarak da etkilemeye devam edecektir. Salgınlar, korku, belirsizlik ve endişe yaratarak insanların ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir. Salgınlar sırasında dinin, insanların yaşadıkları travmatik deneyimlerle başa çıkma mekanizmalarını desteklediği, umut ve anlam kaynağı olarak hizmet ettiği, zihinsel, fiziksel ve ruhsal sağlığa olumlu katkılar sağladığı ve toplumsal dayanışma ile duygusal destek ağlarını güçlendirdiği ifade edilebilir.

Gelecekte, salgın hastalıkların devam etme ihtimali yüksek bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır. Tıp ve bilim dünyası, yeni patojenlerin keşfedilmesi, zoonotik hastalıkların (hayvanlardan insanlara bulaşan hastalıklar) artması ve küresel seyahatle birlikte hastalıkların hızla yayılma potansiyeli gibi faktörler nedeniyle bu tehdidin varlığını sürdüreceğini belirtmektedir. Ayrıca, salgınlar ülkeler arasında gerilime neden olabilir. Salgınların kontrol altına alınması, uluslararası iş birliği gerektirirken, bazen bu iş birliği zor olabilir. Salgınlar, insanların hareketini sınırlayabilir, sınırların kapanmasına ve uluslararası ilişkilere zarar verebilir. Bununla birlikte, salgınlar gıda üretimi ve tedarik zincirlerini de etkileyebilir. Bu da gıda krizlerine yol açabilir ve gıda güvencesi konusunda daha fazla endişeye neden olabilir. Bu nedenle, sağlık sistemleri ve toplumlar, salgın hastalıklara karşı sürekli olarak hazırlıklı olmalı ve bu tür olaylarla başa çıkma stratejilerini geliştirmelidir. Ayrıca, bilim ve teknoloji, salgınları kontrol etmek ve tedavi etmek için yeni yöntemler geliştirmeye devam etmelidir. Bu, salgın hastalıkların toplumlar üzerindeki etkilerini minimize etme açısından hayati bir öneme sahiptir.

Kaynakça

- Abanoz, C. (2021). İspanyol gribinde kıtalararası devinim: İngiltere ve Amerika. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 19(2), 37-43.
- Akçiçek, E., Çakmak, F., Köse, Ş., & Büke, A. Ç. (2021). *Tarihsel süreçte Anadolu'da veba*. Gece Kitaplığı.
- Angın, Y. (2021). Covid-19 pandemi sürecinden geçerken sağlık çalışanlarında dini başa çıkma ve psikolojik sağlamlık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25(1), 331-345.
- Apaydın, N. (2020). *Corona covid-19*. Gece Kitapçılığı Yayınları.
- Bahar, O., & İlal, N. Ç. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139.
- Baysal, S., & Taş, K. (2022). Covid-19 pandemisi ve dijitalleşme: aile, eğitim ve din kurumları üzerine sosyolojik bir çözümleme. *Journal of social sciences (1306-7877)*, 32, 101-111.
- BBC (2020). *Pandemi nedir, ülkeleri nasıl etkiler? - Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü pandemi ilan etti*. E. A.: Pandemi nedir, ülkeleri nasıl etkiler? - Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü pandemi ilan etti - BBC News Türkçe.
- Behere, P. B., Das, A., Yadav, R., & Behere, A. P. (2013). Religion and mental health. *Indian journal of psychiatry*, 55(Suppl 2), 187-194.
- Bentzen, J. S. (2021). In crisis, we pray: Religiosity and the COVID-19 pandemic. *Journal of economic behavior & organization*, 192, 541-583.
- Bingöl, H., Bingöl, Ş., & Öner, İ. (2021). Covid-19'un e-spor sektörü üzerindeki etkisi. *Journal of rol sport sciences*, 2(1), 119-131.
- Coppen, L. (2020). Will coronavirus hasten the demise of religion – or herald its revival? *The Spectator*. Erişim adresi: <https://www.spectator.co.uk/article/will-coronavirus-cause-a-religious-resurgenceor-its-ruination>.
- Çakmak F., Köse, Ş., Büke, Ç., & Akçiçek, E. (2019). *Tarihsel süreçte Anadolu'da cüzzam*. Gece Akademi.
- Eryiğit, V., & Özdemir, L. (2023). Covid-19 pandemi döneminde yükseliş gösteren sektörler: e-ticaret. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 83-99.
- Fang, X. (2014). The global cholera pandemic reaches Chinese villages: population mobility, political control, and economic incentives in epidemic prevention, 1962–1964. *Modern Asian Studies*, 48(3), 754-790.
- Gavaz, Ö. S., & Masalcı-Şahin, G. (Eds.). (2021). *Eskiçağda salgın ve hastalıklar*. Ege Yayanları.
- Genç, Ö. (2011). Kara ölüm: 1348 veba salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına etkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 2011, 123-150.
- Green, M. H. (2022). Dört Kara Ölüm. çev. Murat Keçiş-Sare Bodur. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1182-1230.
- Gülerce, H., and Maraj, H. A. (2021). Resilience and hopelessness in Turkish society: Exploring the role of spirituality in the covid-19 pandemic. *Journal of Economy Culture and Society*, 2021(63), 1-15. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0075>
- Hackney, C. H., & Sanders, G. S. (2003). Religiosity and mental health: A meta-analysis of recent studies. *Journal for the scientific study of religion*, 42(1), 43-55.
- Hökelekli, H. (2008). *Din psikolojisi*. (7. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hsieh, K. Y., Kao, W. T., Li, D. J., Lu, W. C., Tsai, K. Y., Chen, W. J., ... & Chou, F. H. C. (2021). Mental health in biological disasters: from SARS to COVID-19. *International journal of social psychiatry*, 67(5), 576-586.

- İstek, E. (2017). Avrupa’da veba salgını ve salgında din faktörü (Viyanalı örneği). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62), 173-204.
- James, A., & Wells, A. (2003). Religion and mental health: Towards a cognitive-behavioural framework. *British Journal of Health Psychology*, 8, 359–376. <https://doi.org/10.1348/135910703322370905>
- James, A., & Wells, A. (2003). Religion and mental health: Towards a cognitive-behavioural framework. *British journal of health psychology*, 8(3), 359-376.
- Jones, J. W. (2004). Religion, Health and the Psychology of Religion: How the Research on Religion and Health Helps Us Understand Religion. *Journal of Religion and Health*, 43(4), 317-328.
- Kanungo, S., Azman, A. S., Ramamurthy, T., Deen, J., & Dutta, S. (2022). Cholera. *Lancet*, 399 (10333), 1429-1440. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)00330-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00330-0)
- Kaplan, H., Sevinç, K., & İşbilen, N. (2020). Doğal afetleri anlamlandırma ve başa çıkma: Covid-19 salgını üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 579-598. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44477>
- Karaca, N., Aksakal, E., & Kılıç, C. (2020). COVID-19 salgınının Türkiye’de aile içerisinde yol açtığı toplumsal etkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1811-1831.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17.
- Kaya, B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 123-124. <https://doi.org/10.5505/kpd.2020.64325>
- Kılıç, O. (2020). Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği. İçinde M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Edt.), *Tarihte küresel salgın hastalıklar ve toplum hayatına etkileri* (ss. 13-53). Türkiye Bilimler Akademisi.
- Kılıç, O. (2021). *Mikrop salgın ve toplum-insanlığın ölümle imtihanı*. İdeal Kültür Yay.
- Koenig, H. G. (2012). Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *ISRN Psychiatry*, 2012, 1–33.
- Koenig, H. G. (2020). Din ve Tıp II: Din, Ruh Sağlığı ve Sağlık Davranışları (T. Demir, Trans.). *Antakiyat*, 3(1), 118-132.
- Koenig, H. G. (2020). Maintaining health and well-being by putting faith into action during the COVID-19 pandemic. *Journal of religion and health*, 59(5), 2205-2214.
- Küçüköğlü, S. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin küresel ekonomik göstergeleri ve Türkiye’de bankacılık ve finans sektörüne etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1269-1291.
- Levin, J. (2010). *Religion and mental health: Theory and research*. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 7(2), 102-115.
- Marahatta, S., Ghimire, A., Jha, N., Pokhrel, S. M., Rayamajhi, S., & Jirel, S. (2015). Social stigma in leprosy. *Journal of Chitwan Medical College*, 5(2), 6-10.
- Maraj, H. A., Gülerce, H., Rana, S., & Meraj, M. (2020). Resilience and hopelessness: Exploring the mediator role of spirituality in the global situation of COVID-19. *Jurnal Kajian Wilayah*, 11(1), 1-16. <https://doi.org/10.14203/jkw.v11i1.844>
- Marshall, L. (2021). *Epidemics and Religion: From Angry Gods and Offended Ancestors to Hungry Ghosts and Hostile Demons*. *Socio-historical examination of religion and ministry*, 3(1), 97-117.
- Nikiforuk, A. (2013). Mahşerin dördüncü atlısı. *İletişim Yayınları*.
- Nosten, F., Richard-Lenoble, D., & Danis, M. (2022). A brief history of malaria. *La Presse Médicale*, 51(3), 104130.

- Okumuş, E. (2020). Yeni Tip Koronavirüs Örneğinde Afetlerin Toplumsal Etkileri. *Küresel Salgınlara Farklı Bakışlar içinde (71-115, Ss.)*. Eskiyei Yayınları.
- Pew Research Center. (2020). Most Americans say coronavirus outbreak has impacted their lives. Erişim adresi: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2020/03/30/most-americans-say-coronavirus-outbreak-has-impacted-their-lives/>
- SARIBAŞ, S. (2020). Hansen'in evlatları: Avrupa'nın son cüzzam hastanesi sakinlerinin hikayesi. *MOLESTO: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 229-240.
- Shah, K., Kamrai, D., Mekala, H., Mann, B., Desai, K., & Patel, R. S. (2020). Focus on mental health during the coronavirus (COVID-19) pandemic: applying learnings from the past outbreaks. *Cureus*, 12(3).
- Sil, A., & Das, A. (2022). History of leprosy in India: An overview of historic and modern contributions. *Clinics in Dermatology*, 40(6), 691-699.
- Snowden, F. (2021). *Salgınlar ve toplum: Kara ölüm'den günümüze*. Tellekt.
- Stern, A. M., Cetron, M. S., & Markel, H. (2010). The 1918–1919 influenza pandemic in the United States: Lessons learned and challenges exposed. *Public Health Reports*, 125(3_suppl), 6-8.
- Şişman, B. (2021). Salgın hastalıkların sosyal hayatta etkisi ve kültürümüzde koronavirüs vakası. Paradigma Akademi Yayınları.
- Tekin, A. (2021). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve ekonomik sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 330-355.
- Thèves, C., Biagini, P., & Crubézy, E. (2014). The rediscovery of smallpox. *Clinical Microbiology and Infection*, 20(3), 210-218.
- Tuğluoğlu, F. (2008). Türkiye'de sıtma mücadelesi (1924-1950). *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 32(4), 351-359.
- Turner, H., & Gulerce, H. (2021). Migrants and communication technologies in challenging times; a double-edged sword. In V. Bozkurt, G. Dawes, H. Gulerce, & P. Westenbroek (Eds), *The societal impacts of COVID-19: A transnational perspective* (pp. 161-161). Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/B/SS49.2021.006.11>
- Üstün, Ç., & Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25(Special Issue on COVID 19), 142-153.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Karahan Kitabevi.
- Yıldırım, N., & Ertin, H. (2020). 1893-1895 İstanbul kolera salgınında Avrupalı uzmanlar ve Osmanlı Devleti'nde sağlık modernizasyonuna katkıları. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 85-101.
- Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 kolera salgını ve Osmanlı coğrafyasındaki etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 23-55.